

ДО ПИТАННЯ ПРО ЕЛЕМЕНТИ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ РОЗБОЇВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НА АВТОМОБІЛЬНОМУ ТРАНСПОРТІ

На сучасному розвитку суспільства, коли виникають зміни та реформи всіх сфер людських взаємовідносин, найбільш гостро стає питання про власність у будь-яких її формах і про її захист.

Конституція України визнає і захищає приватну, державну і комунальну форми власності. Одним з інструментів захисту є кримінальна відповідальність за протиправні дії, яким Кримінальний кодекс приділяє цілий розділ і визначає перелік злочинів проти власності, в які і входять розбійні напади.

Протягом всієї історії людства злочини такого виду існували, існують і будуть існувати в майбутньому, оскільки завжди будуть існувати такі члени суспільства, які з різних причин будуть намагатися збагатитися за рахунок інших. Одним із способів незаконного збагачення є розбої, що вчиняються на водіїв автотранспортних засобів.

Актуальність і гострота даної проблеми полягає в необхідності в її спеціальній, фундаментальній розробці. Перш за все це пов'язано із зростанням кількості злочинів, які вчиняються проти водіїв автотранспортних засобів, зниженням загального рівня їх розкриття, включаючи те, що практичні працівники не забезпечені науково обґрунтованими рекомендаціями по розкриттю злочинів на базі отримання і реалізації інформації про вчинення даного злочину.

У будь-якій сфері людської діяльності, у тому числі в боротьбі із злочинністю, принципове значення приділяється глибокому, багатобічному пізнанню того об'єкта (предмета), процесу, явища, на який передбачається надавати дію. Через це і деякі інші обставини необхідно визнати, що без якісних знань про основні елементи злочину, його ознаки, властивості і форми прояву в реальній дійсності практично неможливо істотно понизити небезпеку і кількість цих негативних соціальних явищ. Лише володіння такими знаннями створює сприятливі передумови для розробки і використання ефективних і науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо боротьби із злочинністю.

Злочин як негативне соціальне небезпечне явище розглядається з різних сторін і має соціологічний, кримінологічний, криміналістичний і інші аспекти.

Кожна характеристика є описом істотних сторін, властивостей, закономірностей відбиваного в ній об'єкта реальної дійсності в цілому або яких-небудь його компонентів, фрагментів, якими вона відрізняється від інших об'єктів навколишнього світу. Своєрідність криміналістичної характеристики злочинів визначається двома моментами: по-перше, особливостями відбиваної в ній реальності і її ознак; по-друге, специфікою цілей подібного віддзеркалення.

Криміналістичною характеристикою називається система відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відображає зако-

номірні зв'язки між ними і служить побудові і перевірці слідчих версій у розслідуванні злочинів [1, 274].

Нижче ми розглянемо деякі елементи криміналістичної характеристики розбоїв, що вчиняються на автомобільному транспорті.

Враховуючи те, що об'єктом нашого дослідження є напади, що вчинені на автомобільному транспорті, вважаємо за доцільне у структурі криміналістичної характеристики розглянути елементи, в яких міститимуться відомості:

- про спосіб вчинення злочину;
- про об'єкт посягання;
- про особу злочинця (про організовану злочинну групу).

Способи вчинення розбійного нападу можна розділити на три блоки: а) способи підготовки до вчинення злочину; б) способи вчинення злочину; в) способи його приховування.

Перший блок діяльності може виражатися в підборі (вербуванні) учасників злочину, підборі, виготовленні відповідних знарядь та засобів, виборі об'єкта нападу, вивчення структури і системи охорони, вибору підходящого місця і часу нападу, використання або створення підходящої обстановки, розробці плану пошуку транспортних засобів, маскуванні зовнішності, а також придбанні, викраденні або виготовленні зброї.

Одним із складових елементів підготовки нападів на автотранспорті є спосіб вибору злочинцем жертви нападу. В 79% випадків він здійснюється за допомогою особистого спостереження за водієм автотранспорту. В 11,5% випадків злочинці використовують інформацію, яка отримана від пособників і осіб з найближчого оточення «потенційних» потерпілих. Відомі випадки вчинення даних злочинів і без попередньої підготовки, які становлять 8,5% від вивчених епізодів [2, 61].

Другий блок характеризується більшою конкретикою щодо вчинення злочину, що виражається у конкретних діях, які виражені у заволодінні чужим майном. Тому перед нападом основними способами безпосереднього контакту злочинців з потерпілим є: а) зупинка транспорту на шляху слідування; б) домовленість на зупинці підвезти до певного місця; в) слідування за автотранспортом до його випадкової зупинки.

Напади на водіїв автотранспорту вчиняються чотирма основними способами.

У першому способі злочинці, як правило, використовують свій автомобіль, за допомогою якого зупиняють автотранспорт потерпілих або слідує за ним до випадкової зупинки. При цьому зупинка автотранспорту може бути вчинена: а) насильственным шляхом, за допомогою пострілів, маневрування, блокування проїзної частини та ін.; б) за допомогою обману, при цьому використовується зупинка автотранспорту під видом співробітників дорожньо-патрульної служби.

Другий спосіб відрізняється від першого тим, що злочинці під видом пасажирів, які знаходяться в салоні автомобіля, вчиняють напад на водіїв або пред'являють до нього вимоги про передачу свого майна, включаючи і керування автомобілем.

Третій спосіб нападів на водіїв транспортних засобів можна визначити як комбінований, який поєднує в собі ознаки перших двох способів. Для цього виду способів характерним є те, що злочин вчиняють одночасно дві групи, при цьому одна група знаходиться у середині автомобіля, а інша чекає даний автомобіль у зазначеному місці, після чого за визначеним розподілом ролей вчиняють напад на водія даного автомобіля.

Четвертий спосіб вчиняється шляхом відволікання. Даний спосіб завжди являє собою вчинення нападу групою осіб. У даному випадку, при розподілі ролей і суворому дотриманні плану, використовуються «підставні особи» (наприклад, жінки легкої поведінки), які відволікають увагу водія транспортного засобу, а інші учасники вчиняють розбійний напад і заволодівають майном потерпілого.

І, нарешті, третій блок, який пов'язаний з діяльністю злочинних груп по приховуванню розбійних нападів на водіїв автотранспортних засобів.

До таких способів можна віднести: а) вбивство водія як очевидця злочину; б) захоронення трупа водія (зазвичай воно відбувається неподалік від дороги, шляхом засипання його снігом, листям і гілками, а також різним сміттям; в) прийняття мір по приховуванню слідів в салоні і на капоті автомобіля. При цьому злочинці, з ціллю знищення відбитків пальців рук, протирають місця можливого залишення слідів, використовуючи при цьому предмети свого одягу або інші предмети, замивають сліди крові на сидіннях і на підлозі; г) спалення автомобіля. Даний спосіб використовується досить рідко і зазвичай здійснюється злочинцями після часткового його розкомплектування; д) використання при вчиненні злочину масок, окулярів та інших засобів, які маскують зовнішність; е) використання камуфльованої та міліцейської форми; ж) використання підроблених номерних знаків, при цьому нерідкі способи використання злочинцями справжніх державних номерів, які викрадені з неексплуатованих транспортних засобів з якихось виробництв чи організацій.

Об'єкт посягання при здійсненні розбою визначений Кримінальним кодексом України. Так, згідно зі ст. 187 УК України, розбій посягає на два об'єкти: власність і особу (її життя і здоров'я). Тому в межах криміналістичної характеристики повинні знайти своє відображення два елементи: інформація про предмет злочинного посягання і відомості про особу потерпілого.

Злочинцям, які здійснюють розбійні напади на водіїв транспортних засобів, властива винахідливість в обранні предмета посягання. Закономірності такого характеру свідчать про їх причетність до розслідуваної події. Спеціалізація в обранні предмета злочинного посягання свідчить про попередню обізнаність злочинців відносно нього.

Так до таких предметів можуть належати: гроші, іноземна валюта, цінні папери; дорогоцінні і рідкоземельні метали, дорогоцінне і напівкоштовне каміння; різноманітні товари побутового призначення (наприклад, аудіо-, відео-апаратура та ін.), що перевозяться; автомобілі, мотоцикли і мопеди; отруйні, сильнодіючі та радіоактивні речовини; зброя, боєприпаси, вибухові речовини і пристрої та ін.

Якщо відомості про предмет злочинного посягання відсутні, а жертва обирається по зовнішніх ознаках, тоді злочинці орієнтуються відносно предмета злочинного посягання вже на місці скоєння злочину. При таких обставинах перевага віддається невеликим коштовним предметам, які легко маскувати і можна швидко реалізувати з мінімальним ризиком викриття (наприклад, гроші та коштовності).

Специфіка розбійних нападів на водіїв транспортних засобів полягає в тому, що в результаті вчинення злочину завжди є особа потерпілого — конкретна фізична особа. Статева, вікова, психологічна, соціальна характеристика потерпілих, їх віктимологічні якості — різні.

І все ж можна виокремити, спираючись на слідчу і судову практику, такі групи потерпілих при розбоях, що вчинені на автомобільному транспорті:

1. Таксисти; водії автомобілів, які займаються приватними перевезеннями.
2. Водії-«далекобійники»; особи, які перегоняють автотранспорт.
3. Власники дорогих автомобілів. Маючи високу матеріальну цінність, автомобілі, як правило іноземного виробництва, виступають об'єктом підвищеного злочинного інтересу. Незважаючи на невелику питому вагу таких злочинів в загальному числі розбійних нападів, їх вчинення має великий суспільний резонанс, особливо у випадках посягання на відомих в суспільстві осіб.
4. Особи, які за своїми службовими функціями охороняють, перевозять цінне майно (інкасатори).

Судово-слідча практика дає підстави стверджувати, що найчастіше розбої, що вчиняються на автомобільному транспорті, здійснюються організованими злочинними групами, тому ми вважаємо, що в досліджуваній нами категорії справ особливого значення у структурі криміналістичної характеристики набувають відомості про організовану злочинну групу.

І хоча А. І. Дворкин і Р. М. Сафін розглядають подібну інформацію як побічну криміналістичну характеристику [3, 31], ми розділяємо точку зору авторів, які розглядають такі відомості як один з ключових елементів криміналістичної характеристики злочинів [4, 64–65].

Відомості про організовану злочинну групу повинні містити інформацію про: процес створення, спосіб заохочення учасників, особистість організатора, особистість учасників, систему підлеглості, ієрархії, структури, способи зв'язку, конспірації тощо.

Вивчення судово-слідчої практики показало, що в 94,8 % випадків учасники увійшли до складу злочинної групи добровільно. Це в першу чергу обумовлено тим, що такі групи формувалися з осіб, раніше судимих, або тих, які вели антисуспільний спосіб життя. Учасники багатьох груп були знайомі з дитинства, разом навчалися або працювали, або ж разом відбували покарання. Серед членів організованих груп, які здійснювали розбійні напади на автотранспортні засоби, зустрічалися і родичі. Тільки в 5,2 % організованих груп окремі учасники увійшли до злочинної групи проти власної волі.

Учасниками злочинних груп були в основному чоловіки. У 15,5 % в такі групи входили і жінки, які найчастіше виконували другорядні ролі: шляхом

обману проникали в автомобіль (просили підвести, пропонували інтимні послуги), спостерігали за навколишньою обстановкою, переховували викрадені речі.

За ознакою судимості в групу входили тільки раніше не судимі особи — 25,9 %, тільки судимі — 15,5 %, а 58,6 % групи склалися як із судимих, так і несудимих. В основному учасники групи були засудженні за крадіжки, грабежі, зґвалтування, розбої, викрадення транспортних засобів. Більшість мали середню, середньо-спеціальну і неповну вищу освіту (65 %); неповну середню (23 %); вищу (9 %). Вік учасників організованих груп, які здійснювали розбої та грабежі на водіїв транспортних засобів, розділявся таким чином: до 18 років — 10,2 %, від 18 до 25 років — 44 %, від 25 до 35 років — 36 %, старше 35 років — 9,8 %. Таким чином, 54,2 % мали вік до 25 років. Вони, як правило, становлять основу організованої групи, визначаючи їх зухвалість та жорстокість.

Злочини, які були вчинені групами з двох осіб, становлять 20,1 %, із трьох — 38,1 %, із чотирьох — 24,1 %, із п'яти і більше осіб — 6,1 %. В ряді випадків злочини вчинялися і більш чисельними групами, але найчастіше дані злочини вчинялися групами із 3–4 осіб.

Організатор створення групи, він же, як правило, лідер вчинення даного виду злочинів, розробляє плани нападу, доносячи їх до відома та узгоджуючи з іншими учасниками групи, займається розподілом доходів, регулює взаємовідносини в групі. Найчастіше лідери злочинних груп були раніше судимі, це особи, які мають сильний характер, організаторські здібності та володіли авторитетом перед іншими учасниками групи.

Лідери груп суворо слідкували за способом життя інших учасників і вимагали, щоб вони були законслухняними, не зловживали алкоголем, не допускали легковажних вчинків, не притягували увагу правоохоронних органів. Як правило, лідери проводили вільний час разом з іншими учасниками злочинної групи, проживали в одному місті, підтримували дружні відносини.

Стійкість даних організованих груп характеризувалася тривалістю їх існування, тривалістю її злочинної діяльності і незмінністю її складу. Так, 41,4 % існували до 3 місяців, 31 % — від 3 до 6 місяців, а в 27,6 % — більше 6 місяців. Найбільш небезпечні злочинні групи діяли протягом 1–2 років [5, 47–48].

Наведені нами елементи криміналістичної характеристики розбоїв, що вчиняються на автомобільному транспорті, пов'язані між собою. Вони мають кореляційні зв'язки. За наявності одних ознак слідчий може припустити наявність інших. У цьому полягає значущість криміналістичної характеристики, її практична роль.

Література

1. Криміналістика: Підручник / В. Ю. Шепітько, В. О. Коповалова, В. А. Журавель та ін.; За ред. В. Ю. Шепітька. — 4-те вид., переробл. і допов. — Х.: Право, 2008.
2. Баркар О. А. Особливості здійснення розбійних нападів на автотранспорті // Актуальні проблеми держави та права. — О., 2007. — Вип. 32.
3. Дворкин А. И., Сафип Р. М. Расследование убийств, совершенных организованными группами при разбойных нападениях. — М.: Экзамен, 2003.

4. Тищенко В. В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ: Монография. — О.: Юрид. л-ра, 2002.
5. Баркар А. А. Некоторые элементы криминалистической характеристики разбоев, совершенных на автомобильном транспорте // Сучасні проблеми, тенденції і перспективи розвитку криміналістики та судової експертизи: Матеріали наук.-практ. конф. / Харк. нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2007.

Анотація

Баркар О. А. До питання про елементи криміналістичної характеристики розбоїв, що вчиняються на автомобільному транспорті. — Стаття.

Проаналізовано елементні складові криміналістичної характеристики розбоїв, що вчиняються на автомобільному транспорті. Запропонована класифікація цього злочину, розглянуто специфічні характеристики кожного виду.

Ключові слова: криміналістика, криміналістична характеристика злочину, розбійні напади, автомобільний транспорт, спосіб вчинення, особа злочинця, організована злочинна група.

Summary

Barkar O. A. To be Question About the Elements of Criminalistics Analysis of the Robberies Which are Committed to Driving Vehicles. — Article.

Throughout history this type of crime existed, exist and will exist in future, as will always be those members of society who for various reasons, will try to enrich themselves at the expense of others. One way of illicit enrichment is a robbery, that are committed to driving vehicles. The urgency and severity of the problem lies in the need for its special, fundamental development. First of all, this is due to the increasing number of crimes committed against the drivers of vehicles, reducing the total level of disclosure, including that workers are not provided with practical research-grounded recommendations for disclosure of crimes on the basis of obtaining and implementing this information to commit a crime .

Keywords: criminalistics, criminalistic characteristic, armed assaults, motor transport, a way of fulfilment, the person of the criminal, the organized criminal group.

УДК 343.144

С. В. Томир

ДОПИТ ПІДОЗРЮВАНОГО ТА ОБВИНУВАЧЕНОГО ЗА УЧАСТЮ ЗАХИСНИКА: ПРОЦЕСУАЛЬНІ ТА ТАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

У науці кримінального процесу та проектах КПК України важлива роль відводиться захиснику та його участі у провадженні слідчих дій.

Як свідчить дослідження наукових робіт вітчизняних та зарубіжних науковців-процесуалістів, основна увага в юридичній літературі все активніше приділяється необхідності розширення повноважень захисника у процесі доказування, переліку засобів, які він може використовувати з метою захисту інтересів підозрюваного та обвинуваченого. До основних з них включають вилучення документів, опитування осіб (Є. О. Карякін, М. А. Маркуш, Г. Алейніков, В. О. Попелюшко) [4, 57; 9, 108; 1, 102–103; 10, 177], консультації спеціалістів, участь у слідчих діях та навіть можливість самостійно проводити такі слідчі дії, як огляд місця події (Т. В. Варфоломеева, І. М. Доронін) [3, 102;